

УДК 334.012.64.35.073.

Савчук Л.

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто роль і значення податкової політики держави в розв'язанні проблеми забезпечення пріоритетності розвитку малого бізнесу. На основі аналізу Податкового кодексу узагальнено основні перепони на шляху розвитку малого підприємництва в Україні. Наведено рекомендації стосовно вдосконалення фіскальної політики держави з метою забезпечення стабільного розвитку малого підприємства.

Ключові слова: малий бізнес, підприємницька діяльність, фіскальна політика, Податковий кодекс.

В сучасних умовах господарювання безальтернативним шляхом як підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, так і забезпечення виконання нагальних соціально-економічних завдань суспільства, є забезпечення інноваційного спрямування підприємницької діяльності. Роль і функції малого підприємництва в реалізації наведеного стратегічного завдання важко переоцінити. Саме малий бізнес завдяки своїй природі є живильним середовищем нововведень, справжнім інкубатором новаторського підприємництва. Разом з тим ефективність його функціонування значною мірою визначається системою державного оподаткування. На жаль, очікуваного прискорення розвитку малого бізнесу в Україні, яке теоретики і практики пов'язували з прийняттям Податкового кодексу, так і не відбулося. Питання вдосконалення податкової політики у напрямку стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні потребують подальшого вивчення з метою напрацювання конкретних шляхів їх практичної реалізації.

Достатньо детально концептуальні питання підвищення ефективності податкової політики держави розроблені в дослідженнях В. Андрущенка, П. Гайдуцького, А. Крисоватого, Т. Кошук, А. Просуленко. Безумовна актуальність забезпечення розвитку малих форм господарювання зумовила зростання уваги до даної проблематики в працях В. Власова, М. Кісіль, В. Ляшенко, Ю. Пахомова, К. Пріб, О. Рудь, П. Саблука, М. Фільо. Разом з тим виконання завдання прискорення розвитку малого бізнесу і посилення його інноваційного спрямування об'єктивно потребує подальшого теоретичного напрацювання питань, пов'язаних із удосконаленням фіскальної політики.

Метою дослідження є оцінка ефективності функціонування вітчизняної системи оподаткування в цілому та її спрямування на стимулювання розвитку малого бізнесу і напрацювання рекомендацій щодо поліпшення в перспективі.

Ефективність економічної діяльності всіх без винятку господарюючих суб'єктів – як на мікро-, так і на макрорівні – багато в чому залежить від системи оподаткування. Нормативні параметри податкової політики, її раціональність виваженість визначальною мірою впливають на обсяги наповнюваності державного та місцевих (регіональних) бюджетів, а відповідно – й на можливість державного впливу на соціально-економічні процеси.

Разом з тим доводиться констатувати, що ефективність сучасної податкової політики в Україні вкрай низька, не витримує жодної критики. Результати досліджень світових рейтингових агентств свідчать, що за ступенем сприяння бізнесу податкова система України за станом на кінець попереднього десятиріччя – в переддень прийняття нині чинного Податкового кодексу – перебувала на передостанньому, 147-му місці в світовому співтоваристві, випереджаючи лише Республіку Білорусь [8, 5]. Очікуваних докорінних змін системи оподаткування після прийняття Податкового кодексу України так і не відбулося. Рівень оподаткування як бізнесу, так і населення різного роду податками в країні залишається одним з найвищих у світі. Згідно з дослідженнями Global Competitiveness Report–2010 Всесвітнього економічного форуму, податкова система України в 2011 р. за ефективністю перебувала на 136-му місці в світі (зі 139 досліджуваних). Не набагато кращі оцінки інших рейтингових агентств. У звіті Doing Business 2011 оцінка системи оподаткування в Україні у 2011 р. суттєвих змін порівняно з попереднім роком не зазнала: за аналізованим показником країна – на 181 місці в світовому рейтингу.

Податковий тиск на фонд оплати праці в Україні становить 43,3%, що набагато більше, ніж в інших країнах Східної Європи і Середньої Азії та в розвинутих країнах – у середньому відповідно 22,9% і 23,3% [9, 2–3]. Надмірне податкове навантаження на бізнес спричиняє значну тінізацію економіки. За підрахунками консалтингової компанії Boston Consulting Group, українські підприємства щороку недоплачують у бюджет 25 млрд. дол. Співвідношення податкових втрат до ВВП досягає 20%, і за цим показником Україна – в лідерах серед інших країн рейтингу. Майже 20% прибутку приховують від сплати податків. Лише формалізовані обсяги податкових пільг перевищують 50 млрд. грн. [2, 2].

До основних індикаторів оцінки конкурентоспроможності податкової системи, напрацьованих світовою економічною думкою, на базі яких розраховують відповідні критерії оцінки у складі найбільш застосовуваних світових рейтингів, належать насамперед такі: загальна кількість податків та зборів у країні, ставки податку на доходи (прибуток) фізичних та юридичних осіб, рівень податкового навантаження, ефективність діяльності податкової системи, стабільність податкового законодавства. У виданні «Paying Taxes 2011» зазначено, що найнижчий рівень податкового навантаження характерний для країн з високим рівнем доходу. Зокрема, для країн, віднесених до групи з низьким рівнем дохо-

ду, середня кількість платежів у 2011 р. становила 38, при цьому на розрахунок, сплату податків та підготовку податкової звітності витрачали в середньому 295 годин щорічно, загальний рівень оподаткування становив 71%, на противагу – в країнах з високим рівнем доходу кількість платежів – 15, і на них витрачали 172 год. на рік, а загальний рівень оподаткування дорівнював 38,8%. Експерти проекту Doing Business визначили, що в нашій державі кількість податкових платежів, які сплачували юридичні особи протягом 2011 р., – 135, тобто найбільша серед 183 країн, у яких здійснюють розрахунок. На сплату вказаних платежів витрачали 657 год. на рік, що відповідало 174-му місцю в рейтингу; загальний рівень оподаткування становив 55,5% (149-й рядок рейтингу). Впродовж 2012 р. відзначені негативні тенденції посилилися, зокрема, загальна ставка оподаткування зросла до 57,1% від комерційного прибутку (152-ге місце) [7, 51].

Податкову політику, що є важливою складовою економічної політики держави, яка обслуговує соціально-економічні потреби суспільства, необхідно розглядати крізь призму економічної доктрини державного управління. Тому аналіз діючої системи оподаткування і тим більше визначення шляхів її вдосконалення як відправний пункт потрібно починати, по-перше, з аналізу економічних процесів у країні, та, по-друге, враховуючи цілі й завдання, намічені перед економікою на перспективу. На жаль, реалізовані впродовж більш ніж двадцятирічного періоду існування незалежної Української держави процеси реформування економіки не тільки не відповідають, а й суперечать вимогам економічних законів ефективно функціонуючої економічної системи ринкового типу господарювання. А концепція державного управління країною, обслуговуючи потреби кланово-олігархічних угруповань, реальні соціально-економічні потреби держави задовольняє тільки в частині, що відповідає внутрішнім інтересам згаданих угруповань.

Влада всіма можливими засобами намагається наповнити бюджет країни вже зараз, діючи так насамперед з таких міркувань: по-перше, з метою збільшення бази розподілу акумуляованих у державному бюджеті засобів за своїми каналами; по-друге, з популістською метою задоволення найзлободенніших потреб електорату (підвищення пенсій, соціальних виплат, різного роду дотацій тощо). Ні в кого не виникає жодних сумнівів стосовно того, що у владних структурах працюють високоосвічені, у т. ч. (й насамперед) в економічному плані, спеціалісти. Вони прекрасно ознайомлені як із класичними, так і з новітніми теоріями економічного розвитку, макроекономічними теоріями й течіями наукової думки, не кажучи вже про аксіоматичні постулати, що стосуються впливу рівня оподаткування на обсяг сукупного суспільного продукту, яскраво проілюстрованого кривою Лаффера. Згідно з даною кривою, підвищення рівня оподаткування суб'єктів господарювання національної економіки понад оптимальну межу, якою провідні спеціалісти вважають 25–40%, викликає в перспективі абсолютно зворотний ефект – зниження доходів державного бюджету внаслідок зменшення бази оподаткування у не такому вже й далекому майбутньому. Згід-

но з моделлю Дж. М. Кейнса, залежність мультиплікатора економічного зростання від рівня податків відображається таким рівнянням:

$$\mu = \frac{1}{1 - c(1 - t)}, \quad (1)$$

де: μ – мультиплікатор економічного зростання;
 c – гранична схильність до споживання;
 t – гранична ставка оподаткування.

Судячи з наведеної моделі, основними напрямками забезпечення високих стабільних темпів економічного зростання є підвищення споживчого попиту господарюючих суб'єктів, насамперед населення, і зниження податкових ставок якщо й не до оптимального, то хоча б до більш-менш доцільного (в межах розумного) рівня. Наші нескладні розрахунки дають підстави стверджувати, що зниження податкових ставок в Україні до середньоєвропейського рівня вже через 7–8 років зумовить швидке зростання валового внутрішнього продукту (майже вдвічі порівняно з прогнозованим) і економічного потенціалу суб'єктів господарювання (майже втричі), а через 12–15 років різниця між згаданими показниками була б на порядок більшою! Відповідно при зниженні нинішніх податкових ставок на 15–20% уже через 7–8 років за рахунок зміцнення бази оподаткування обсяги податкових надходжень у бюджет різко збільшилися б, не кажучи вже про те, що за рахунок поліпшення свого фінансового становища підприємства змогли б набагато ефективніше вирішувати питання забезпечення економічного розвитку, насамперед шляхом активізації інвестиційно-інноваційної діяльності. Однак в умовах політичної нестабільності у влади немає впевненості не тільки в наступних 7–8 роках – навіть у 2–3 найближчих. Через орієнтацію на забезпечення задоволення кланово-еґоїстичних інтересів у неї немає часу на нарощування економічного потенціалу держави – головним завданням є якомога швидший розподіл уже наявного. Зрозуміло, така політика згубно позначається на стані національної економіки. Згідно з критеріями ООН Україну віднесено до переліку країн, які не відбулися [5, 4]. В «Рейтингу прогресу», складеному ФБК на базі аналізу рейтингів Світового банку, ООН та інших міжнародних аналітичних центрів за показниками конкурентоспроможності, умов ведення бізнесу, розвитку людського потенціалу, економічної свободи, поширенню корупції тощо, Україна опинилася на передостанньому місці з-поміж 101 країни, поступившись «першістю» лише Болівії [6, 3].

Разом з тим реальні потреби економічного розвитку країни, глобальні процеси і тенденції світової економіки потребують якнайшвидшого переведення вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку. Владні структури на всіх рівнях активно демонструють усвідомлення важливості, пріоритетності й навіть безальтернативності даного напрямку, декларуючи його на широкий загал та постійно підкреслюючи і тиражуючи в указах Президента, постановках Уряду і Верховної Ради, інших нормативно-регламентуючих документах. Однак при детальнішому вивченні згаданих документів виникають суттєві сумніви

в можливості успішної реалізації задекларованих цілей. І Податковий кодекс України щодо цього не є винятком.

Згідно з ідеями домінуючої більшості теорій економічного зростання – починаючи від класичної, кейнсіанської і закінчуючи сучасними – головним важелем впливу фіскальних методів регулювання темпів економічного зростання є не стільки процеси оподаткування бізнесу, як політика державних витрат, або, простіше кажучи, оптимальне витрачання акумульованих в бюджеті фінансових ресурсів. оскільки основним джерелом бюджетних ресурсів є податкові надходження, йдеться про забезпечення їх ефективного витрачання. Зокрема, на цьому наголосив В. Андрущенко, який вважає, що примус суб'єктів господарювання до сплати податків, які витрачатимуть на діяльність, не пов'язану з інтересами платників податків, або навіть суперечать їм, вважається несправедливим. Особи погоджуються до примусу з боку держави тільки в тому випадку, якщо кінцеві результати політичного обміну відповідатимуть їх потребам. За відсутності моделі вільного обміну будь-які методи державного примусу суперечитимуть індивідуальним цінностям, на основі яких будується ліберальний суспільний устрій. Якщо ж платники податків втратять довіру до урядів, настане параліч і фіскально-адміністративних інститутів [1].

Аналогічного погляду дотримується й А. Крисоватий. Якщо не трансформувати акумульовані засоби в капітальні вкладення для розвитку економіки, прискорення зростання ВВП очікувати не слід [3, 23]. Загальновизнано, що максимальною активністю і сприйнятливістю до інновацій відзначається малий бізнес. Разом з тим деякі положення Податкового кодексу не тільки істотно ускладнюють можливості активізації зусиль малого підприємництва в даному напрямку, а й створюють реальні загрози його існуванню. На підтвердження наведемо деякі аргументи.

Ретроспективний аналіз системи оподаткування малого бізнесу в Україні свідчить, що справді пільгове спрямування вона мала лише в початковий, та й то дуже короткий, період свого розвитку. Надалі податковий тиск на малий бізнес з високою стабільністю перманентно зростав унаслідок прийняття низки обмежень і поправок численними указами Президента, постановами Уряду, законів України (Указ Президента України про деякі зміни в оподаткуванні від 7 серпня 1998 р. № 857/98, Постанова Кабінету Міністрів України про внесення змін і доповнень до п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1992 р. «Про створення Державного інноваційного фонду» від 3 грудня 1993 р. № 3981, Закон України про джерела фінансування дорожнього господарства України від 18 вересня 1991 р. № 1562-ХІІ, Закон України про патентування деяких видів підприємницької діяльності від 23 березня 1996 р. № 98/96-VI). У підсумку сумарний рівень оподаткування малого бізнесу виявився набагато вищим від рівня оподаткування суб'єктів господарювання у середньому в країні [4, 97].

Передбачене Податковим кодексом зменшення податкових ставок суттєво нівелюється через такі обставини: з податку на прибуток за рахунок обме-

ження з 1 квітня 2011 р. можливості віднесення до витрат платника податків сум, сплачених або нарахованих на користь фізичної особи-платника єдиного податку за надані послуги, поставлені товари, виконані роботи; з ПДВ – за рахунок внесення змін у порядок оподаткування комісійних операцій або операцій, здійснених за угодами доручення, обмеження права осіб на добровільну реєстрацію платниками ПДВ, внаслідок чого така особа втрачає право на податковий кредит, особливо при створенні нових підприємств, що передбачає внесення майнових інвестицій – нерухомості, устаткування, іншого майна.

На наше переконання, заборона віднесення до валових витрат з метою оподаткування податком на прибуток підприємств таких витрат, пов'язаних з господарською діяльністю, а саме: 1) витрат (нарахованих) у зв'язку з придбанням у нерезидента послуг (робіт) з консалтингу, маркетингу, реклами, інжинірингу (ст. 139.1.13 Податкового кодексу); 2) роялті, сплачуваних нерезидентам (стаття 140.1.2) суттєво знизить інвестиційну привабливість господарюючих суб'єктів. Зауважимо, що роялті, як і плата за обслуговування, є загальноприйнятими бізнес-практиками в усьому світі, спрямованими на відшкодування відповідних витрат фірмам, які отримують економічні дивіденди від реалізації прав інтелектуальної власності або послуг; більше того, для міжнародного бізнесу роялті є платою за реалізацію законних прав інтелектуальної власності. У підсумку не тільки знизяться можливості та мотивація вітчизняного бізнесу до використання наведеного чинника інноваційної діяльності, а й суттєво постраждає інвестиційний імідж України в очах закордонних інвесторів. Імовірність настільки суттєвих змін умов закордонного інвестування в Україну для міжнародного бізнесу виглядає настільки високою порівняно з сусідніми країнами, що в результаті імпорту буде економічно більш вигідним, ніж власне виробництво.

Що стосується заборони включення у валові витрати підприємств витрат на реконструкцію, модернізацію та інші заходи з удосконалення основних засобів (враховувати такі витрати передбачено тільки через амортизацію основних засобів шляхом непрямого списання на витрати), то це є нічим іншим, як шлагбаумом на шляху інвестиційно-інноваційного розвитку бізнесу. В унісон з цим уже реалізоване з 1 квітня 2011 р. нововведення, що стосується обмеження можливості віднесення до витрат платника податків сум, сплачених або нарахованих на користь фізичної особи-платника податку за надані цією особою послуги, поставлені товари, виконані роботи, різко обмежить можливості ефективного економічного функціонування останніх.

Отже, аналіз норм і положень Податкового кодексу свідчить, що нагальні потреби економічного розвитку країни, які стосуються поліпшення інвестиційно-інноваційного клімату суб'єктів господарювання, насамперед малого підприємництва, по суті, проігноровані. Задекларовані численні заходи, наприклад: упровадження дієвого, відкритого, автоматичного відшкодування ПДВ із бюджету; зниження ставок ПДВ і податку на прибуток; впровадження податкових канікул для малого підприємництва; впровадження звичайної ціни для ім-

портних товарів, які реалізують на митній території України, що визначають на рівні митної вартості, на практиці не реалізовані.

Результати проведеного дослідження дають змогу окреслити такі основні напрямки подальшого розвитку і вдосконалення державної податкової політики:

- ✓ подальше зниження сумарної ставки оподаткування суб'єктів господарювання і доведення її до середньоєвропейського або хоча б наближеного до нього рівня, що дасть змогу в перспективі різко збільшити обсяг податкових надходжень у державний і регіональний бюджети за рахунок зміцнення бази оподаткування;
- ✓ зниження ставок оподаткування для підприємств малого і середнього бізнесу; нині рівень оподаткування цього сектору економіки не тільки не нижчий, а й вищий, ніж підприємств великого бізнесу, що суперечить як загальносвітовим підходам, так і задекларованим цільовим установкам Податкового кодексу;
- ✓ обов'язкове введення у валові витрати всіх суб'єктів господарювання сум роялті й витрат на реконструкцію, модернізацію та інші заходи для вдосконалення основних засобів у повному обсязі, що дає додатковий імпульс інноваційному підприємництву;
- ✓ зняття обмежень, що стосуються можливості віднесення до витрат платника податків сум, сплачених або нарахованих на користь фізичної особи-платника єдиного податку за надані послуги, поставлені товари, виконані роботи;
- ✓ впровадження прогресивної шкали оподаткування залежно від масштабу діяльності (річного доходу), диференційованої не лише за групами підприємств (великий, середній, малий бізнес), а й у межах власне малого підприємництва.

Реалізація наведених заходів дасть змогу активізувати інвестиційно-інноваційну діяльність бізнесу в Україні, особливо найбільш ініціативної і креативної його частини – малого підприємництва, що в перспективі створить необхідні передумови до збільшення податкових надходжень у державний та місцеві бюджети, а головне – забезпечить соціально-економічний розвиток країни на базі інноваційного прориву.

Savchouc L. Fiscal grin of tax pressure of national economy on the enterprises of small business. A role and value of tax policy of the state in the decision of problem of providing of priority of development of small business are examined. On the basis of the analysis of a new Internal revenue Code basic barriers on the way of development of small enterprise in Ukraine are summarized. Resulted recommendations in relation to perfection of fiscal policy of the state with the purpose of providing of stable development of small enterprise.

Key words: small business, entrepreneurial activity, fiscal policy, internal revenue code.

Савчук Л. И. Реализация стратегии оптимизации системы налогообложения бизнеса в Украине: реалии и перспективы. Рассмотрены роль и значение налоговой политики государства в решении проблемы обеспечения приоритетности развития малого бизнеса. На основании анализа Налогового кодекса обобщены основные препятствия на пути развития малого предпринимательства в Украине. Приведены рекомендации по совершенствованию фискальной политики государства с целью обеспечения стабильного развития малого предпринимательства.

Ключевые слова: *малый бизнес, предпринимательская деятельность, фискальная политика, Налоговый кодекс.*

Література

1. Андрущенко В. Податкова держава: генезис, концепція, еволюція [Електронний ресурс] / В. Андрущенко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/ Svfin/2008_3/16-007.pdf.
2. Гайдуцький П. Податкова реформа – виклик для України / П. Гайдуцький // Дзеркало тижня. – 2014. – 17 січ.
3. Крисоватий А. І. Інституційне середовище фіскального регулювання соціально-економічних процесів / А. І. Крисоватий, Т. В. Кошук // Фінанси України. – 2011. – № 9. – С. 18–32.
4. Ляшенко В. І. Вплив Податкового кодексу України на розвиток малого підприємництва: експертні оцінки на етапах обговорення, прийняття та внесення змін / В. І. Ляшенко, А. А. Просуленко // Вісник економічної науки України. – 2011. – № 2. – С. 93–111.
5. Пахомов Ю. Ситуація в Україні: передкриза, криза, посткриза / Ю. Пахомов, С. Пахомов // Економічний часопис – XXI. – 2009. – № 7. – С. 4–7.
6. Рейтингове падіння України триває [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news-444737.htm/>.
7. Рудь О. В. Оцінка податкових систем у структурі міжнародних індексів конкурентоспроможності економіки / О. В. Рудь // Сталлий розвиток економіки. – 2012 – № 3. – С. 48–53.
8. Саблук П. Т. Міжнародний рух капіталів і залучення в Україну прямих іноземних інвестицій / П. Т. Саблук, В. І. Власов, М. І. Кісіль, К. А. Приб // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 3–14.
9. Фільо М. Інституційні умови організації протидії податковим втратам / М. Фільо // Світ фінансів. – 2011. – Вип. 4. – С. 151–156.